

Sorin Mitu, Români și unguri. Un război imagologic de o mie de ani (cu o continuare virtuală până în anul 2100), Iași, Ed. Polirom, 2024, 612 pagini de text alb-negru.

În 2024, an în care a împlinit șase decenii de viață, profesorul Sorin Mitu ne-a oferit una dintre cele mai frumoase și mai substanțiale dintre cărțile sale, volumul *Români și unguri. Un război imagologic de o mie de ani (cu o continuare virtuală până în anul 2100)*. Este o temă asupra căreia distinsul universitar clujean a reflectat îndelung și pe care a concretizat-o în prealabil și în alte proiecte editoriale, așa cum sunt volumele: *Români văzuți de maghiari: imagini și clișee culturale din*

secolul al XIX-lea (1998) și *Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice* (2004), amândouă scrise în colaborare cu Melinda Mitu. O temă „de cursă lungă”, așadar, pentru profesorul Mitu, care a ales să chestioneze de pe pozițiile imagologiei comparate o problematică despre care s-a vorbit și s-a scris foarte mult de-a lungul timpului în spațiul comunitar al celor două popoare.

Cartea se deschide cu un argument în care considerațiile de natură metodologică se întrepătrund cu aspecte ale biografiei și experienței de viață a autorului, care preliminează într-un fel demersul științific, cercetarea sistematică a temei. În continuare, conținutul cărții este format din cinci părți, structurate în 22 capitole, pentru ca în secțiunea finală, *În loc de concluzii: Veacul care va veni (continuare virtuală până în anul 2100)*, autorul să imagineze o posibilă evoluție politică a celor două țări, România și Ungaria, a raporturilor româno-maghiare și a percepțiilor reciproce.

Autorul și-a propus un demers ambițios și de anvergură, „repertorierea” întregii problematice româno-maghiare din perspectiva atitudinilor, percepțiilor și a reprezentărilor reciproce pe durata unui mileniu, de la venirea ungarilor în Câmpia Panonică până în prezent, cu surprinderea aportului și a specificului marilor epoci ale istoriei pe zona aceasta a raportărilor de tip imagologic dintre cele două popoare. Tot acest conținut este organizat în volum sub forma a cinci părți, după cum urmează: *Evul Mediu și modernitatea timpurie (896-1699)*, *Epoca Modernă (1700-1918)*, *Secolul extremelor: între războaie (1919-1944)*, *Secolul extremelor: comunismul (1945-1989)*, *Epoca recentă (1990-2024...)*. În partea de final, volumul conține capitolul concluziv (*În loc de concluzii...*), Note, Bibliografie finală și un Index onomastic.

Construită pe o structură care respectă principiul succesiunii cronologice, cartea oferă cititorului posibilitatea unei fascinante călătorii în timp, pe durata unui mileniu, o călătorie care prilejuiește „întâlnirea” cu două modele identitare și culturale, care au interacționat permanent, pașnic sau conflictual și care au dat naștere unui imaginar deosebit de bogat, de o parte și de alta. Parcurgând conținutul lucrării putem înțelege cum s-au format percepțiile etnice sau etnico-naționale, imaginile românilor despre maghiari și ale maghiarilor despre români, respectiv cum s-au conturat marile mituri identitare, românești și ungurești, și cum au devenit acestea idei forță sub presiunea ideologiei naționaliste a modernității târzii.

Prin perspectiva de abordare, prin considerațiile și concluziile formulate, lucrarea se constituie într-o puternică pledoarie pentru o lectură „despățimită” a relațiilor româno-maghiare, pentru o istorie a raporturilor reciproce care să iasă dintr-o logică vindicativă și a unei eterne polemici, pentru depășirea unui discurs centrat pe bine cunoscuta axiomă: „noi am avut (avem) dreptate, voi sunteți de vină”. O asemenea abordare este una salutară pentru ambele istoriografii, care s-au aflat începând din veacul al XIX-lea cel puțin sub presiunea constantă a unei logici de tip naționalist.

„Cât de mult și cât de tare s-au bătut românii cu ungurii?” – este o interogație așezată în forma unui titlu de subcapitol, în argumentul cărții, o întrebare prin care autorul dorește să treacă dincolo de clișee istoriografice și de numeroase alte locuri comune, pentru a evalua corect, în durată, conflictualitatea româno-maghiară. Este vorba aici de o abordare originală și inedită a relațiilor dintre cele două popoare, prin care autorul cărții încearcă să demonstreze că n-a fost vorba nici pe departe de un conflict permanent între români și unguri, de-a lungul timpului. Sunt sugestive în acest sens considerațiile sale privind natura raporturilor bilaterale din ultimele două secole, cele care formează perioada modernă și contemporană, în care se spune că „rivalitatea istorică dintre români și maghiari s-a manifestat la adevărata sa amploare”. Astfel, de când există cele două state moderne, România și Ungaria, 1866 și respectiv 1867 până în prezent, o perioadă de aproximativ 160 de ani, acestea „au fost aliate în mod oficial timp de 91 de ani, prin tratate parafate și respectate de ambele părți, în fiecare etapă majoră a existenței lor istorice. Între 1883 și 1914 Bucureștiul și Budapesta au fost parteneri în cadrul Triplei Alianțe; între 1940 și 1944 au făcut parte din Pactul Tripartit; între 1955 și 1991 au fost aliate în cadrul Tratatului de la Varșovia; iar din 2004 încoace ambele țări sunt membre ale Pactului Nord-Atlantic. *De facto*, este vorba despre mai bune de o sută de ani de alianță. O alianță de o sută de ani, între Ungaria și România!” (pagina 19).

Sorin Mitu examinează acest „dosar” al conflictualității româno-maghiare, despre care s-a vorbit și s-a scris atât de mult, în trecut și în prezent, încercând să depășească atât de bătătoritele locuri comune din discursul istoriografic și din

imaginea despre „celălalt”, cu privire la durata acestor relații conflictuale, precum și la dimensiunea cantitativă a victimelor înregistrate, așa cum sunt, spre exemplu, cei 40.000 de români căzuți la 1848-1848, conform estimărilor istoricilor români și 10.000 de maghiari potrivit cercetătorilor unguri. Acest demers de „reevaluare” a duratei și proporțiilor conflictualității româno-maghiare, este mai degrabă o raritate în istoriografia românească, o abordare care conferă cărții o notă de pronunțată originalitate. Plasată într-un context mai larg, în comparație cu alte popoare/națiuni care s-au dușmănit sau înfruntat de-a lungul timpului, această relație conflictuală n-a fost nici pe departe atât de teribilă prin numărul victimelor și nici atât de extinsă în durată, cele două popoare „nu s-au luptat chiar atât de mult pe cât s-au obișnuit să o spună” (pagina 25).

Trebuie să recunoaștem că avem de-a face cu o altă abordare a temei, una care își propune să scoată studiul relațiilor româno-maghiare din zona atât de bătătorită a unei polemici încrâncenate, fără sfârșit, o perspectivă de care dezbaterea istoriografică a temei și în general scrisul istoric din România avea mare nevoie, în sensul de a se putea trece, în relația cu istoriografia maghiară, de la confruntare la un atât de necesar dialog, întemeiat exclusiv pe rațiuni științifice și pe dorința onestă de aflare a adevărului.

Lectura cărții ne pune în contact cu... imaginile, cu reprezentările, un elaborat al imaginarului și mentalității colective care explică, în viziunea autorului, dinamica relațiilor dintre cele două popoare în durată lungă. Interferența și conviețuirea celor două modele identitare, român și maghiar, cu întreaga cazuistică de întâmplări fericite sau nefericite, cu o amplă și bogată factologie care s-a adunat și sedimentat de-a lungul timpului, a generat un univers deosebit de bogat și variat de elaborate și construcții de factură imagologică, de la primele reprezentări ale unora despre ceilalți, identificabile în zorii Evului Mediu, până în epoca modernă sau în vremurile contemporane. Meritul cărții este acela de a fi reușit să inventarieze la modul documentat și riguros, întreg conținutul acestui „dosar” imagologic româno-maghiar, și de a ne oferi, astfel, o veritabilă „bază de date” pentru ceea ce au afirmat, au crezut și au perpetuat în timp la nivelul convingerilor colective, românii despre maghiari și respectiv maghiarii despre români. Lista acestor imagini și reprezentări este lungă și variată: de la „ungurul cuceritor” și „valahul păstor”, trecând prin ipostaze alteritare multiple în care „celălalt” (românul sau maghiarul), este diferit sub aspect etnic, social și religios (confesional), imagini de factură romantică precum românul „bunul nostru sălbatic”: „moșii sălbatici”, „iredentiști daco-români”, „ungurul revizionist”, „mămăliga care nu explodează”, „cârnațul ieftin unguresc”, alături de multe altele, de dată mai veche sau mai recentă.

Cercetarea de mare amploare ce stă în spatele acestei cărți se încadrează sub aspect metodologic și ca gen istoriografic în studiile de istoria imaginarului

și mai ales de imagologie comparată, în care a profesorul Mitu a excelat de-a lungul timpului atât sub aspectul dezbaterii teoretice a problematicii cât și din punct de vedere al cercetărilor aplicate, pe surse și realități românești (cu deosebire transilvane). Demersul autorului este încadrabil, deopotrivă, în zona cercetărilor de istorie culturală, o perspectivă de investigație relativ nouă, care și-a făcut loc și în șantierele historiografiei românești din ultimele decenii.

La sfârșit dar nu în ultimul rând trebuie spus că deși este o lucrare densă și de mare consistență, lectura ei este o adevărată desfătare datorită stilului plăcut, limpede și curgător, în care este scrisă. Cartea de față ne propune, așadar, o istorie „altfel” a relațiilor româno-maghiare, o lectură proaspătă, senină, asupra unui trecut venerabil, *sine ira et studio* dar cu multă empatie și angajament sufletesc, totodată, față de tema studiată și de actorii săi colectivi, românii și maghiarii.

Ion Cârja

Victoria Shepherd, *O istorie a delirului. Regele de sticlă, soțul înlocuit și cadavrul umblător*, trad. din engleză de Anca Bărbulescu, București, Ed. Humanitas, 2023, 304 p.

Un astfel de titlu ne duce automat cu gândul la *Istoria nebuniei* lui Michel Foucault, dar și, extinzând cadrul de interpretare, la marii istorici structuraliști și memorabilele lor istorii culturale și sociale, la Philippe Ariès, Georges Duby și alții. Prefața volumului Victoriei Shepherd vine să întărească această analogie apriorică, pornind de la povestea „delirului sticlei” ca suport pentru conținutul pe mai departe al cărții. Tot structuralismului, mai exact dimensiunii sale anistorice, se încadrează și argumentația autoarei esențializată prin: „Conținutul și

contextul delirurilor se schimbă de la eră la eră, de la persoană la persoană, de-a lungul secolelor, dar unele trăsături comune se păstrează. Delirurile sunt expresii ale unor solicitări dureros de insistente, iar, pentru cei care le trăiesc, miza este, invariabil, mare”.

Mai departe, conținuturile cărții tind să caute acel fir roșu, acea esență anistorică ce configurează delirul, și cum și dacă acesta este perceput ca atare,

depistabil, diagnosticabil sau pur și simplu încadrabil unei oarecari normalității, fie ea și generatoare de comportamente bizare și realități alternative. Interesează, în egală măsură, fascinația doctorilor-pionieri pentru subiect și subiecți. Descifrarea tâlcului delirului (însă trebuie spus și că între termenul englez „delusion” – titlul original al cărții este *A History of Delusions* – și românescul „delir” nu pare să avem o suprapunere perfectă), ține cont și de specificități istorice, iar autoarea caută uneori să contextualizeze aceste specificități, în timp ce altele caută doar să asculte, ceea ce împinge metodologia dincolo de structuralismul inițial, spre modul de operare post-structuralist și deconstructivist.

Dincolo de structura metodologică, structura narativă a volumului e remarcabilă. Ea se vertebrează pe studii de caz bine documentate care propun o călătorie regresivă în timp, din Parisul lui 1918, în Londra de la cumpăna veacurilor XVIII-XIX și, cu alte opriri, până la Veneția lui 1548 și Franța lui Carol al VI-lea, și înapoi spre secolul al XX-lea, cu alte „stații” temporale pe parcurs. Desigur, cazurile mai recente sunt mai bine documentate, adesea medical, dar și cele mai îndepărtate în timp sunt bine descrise, chiar dacă predomină uneori doza de anedoctic. Delirul a început să fie recunoscut ca boală psihică în zorii secolului al XIX-lea, în Franța. Înainte de 1800, să fii delirant însemna să fii posedat de diavol, iar tratamentul însemna exorcizare. În secolul al XVII-lea, în *Anatomia melancoliei* lui Robert Burton încă se vorbea de o dereglare a umorilor (autorul însuși se considera cuprins de „haosul melancoliei” și și-a pus capăt zilelor).

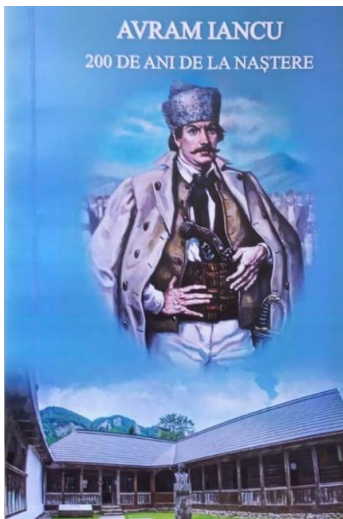
Poveștile se întrepătrund și se explică una pe cealaltă. Autoarea problematizează continuu, caută explicații în sursele directe și în afara lor. Tragediile personale se întretes cu haosul războiului ori cu revoluțiile tehnologice, conflictele interioare se proiectează în afara sinelui, generând anxietăți spirituale și psihologice. Vremurile contribuie din plin la configurarea delirurilor iar tehnologiile noi, de la alchimie la dispozitive de spionaj, par să anime constant delirurile. „Iluzia sosiilor”, pe fondul finalului Marelui Război, își va regăsi un corespondent în *doppelgänger*-ul orașului Paris, un proiect al Apărării Aeriene, nefinalizat, de a crea un fals Paris care să îl protejeze pe cel real de bombardament. Schizofrenia paranoidă manifestată de conspirația „războiului de țesut gânduri” ce determina „împletituri de fluid magnetic” se dezvoltă și ea pe un fond al revoluției industriale. Cazul regelui Carol al VI-lea al Franței aduce în prim-plan „delirul sticlei”, după cum monarhul credea că tot corpul îi este făcut din sticlă, se temea să nu se spargă și nu îngăduia să fie atins; Carol a ajuns să își refuze identitatea, nu își mai recunoaștea soția și copiii și a recurs la exorcism și trepanație.

În fine, alte cazuri analizate în excelentul volum al Victoriei Shepherd vizează delirul persecuției, al grandorii sau megalomaniei, sau al erotomaniei. O

femeie a încercat, în Londra anului 1786 să îl ucidă pe regele George al III-lea pentru că era convinsă că ei i se cuvine coroana; un ceasornicar, în Parisul lui 1793, credea că i-a fost înlocuit capul după tăierea cu ghilotina; în Franța deceniilor 3-4 ale secolului al XIX-lea apărea fenomenul dublurilor lui Napoleon; câteva decenii mai târziu, o femeie pariziană era convinsă că este moartă și cerea insistent să fie arsă; o altă pariziană, mai târziu, era convinsă că regele Angliei era îndrăgostit de ea. Toate aceste cazuri se dovedesc a fi piese ale unui puzzle, iar așezarea lor în formula contextuală imaginată de autoare, într-o grilă modernă, oferă o imagine amplă asupra fenomenului, fără a oferi mari răspunsuri și, nu în ultimul rând, asigurând o lectură fluidă pentru cititor.

Tudor Roșu

Avram Iancu. 200 de ani de la naștere, Petroșani, Editura Universitas, 2024, 102 p.

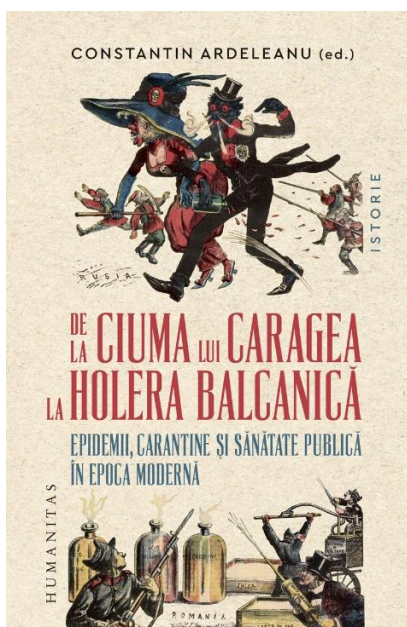

Volumul, realizat prin grija Asociației Petro-Aqua, este ocazionat de Bicențenarul nașterii lui Avram Iancu și are meritul de a repune în circuitul științific o serie de articole publicate inițial în anii '90, dar care nu s-au bucurat de o vizibilitate mare la vremea publicării și după aceea. Astfel, legarea lor într-un volum distinct nu poate fi decât binevenită, mai ales că evenimentul bicentenarului a prilejuit destul de puține apariții istoriografice pe subiectul aniversat.

Articolele vizează mai multe dimensiuni ale construcției mitului „Crăișorului munților”, de la complexa sa biografie ce reclamă inclusiv abordări psiho-istorice din partea autorilor, la imaginea sa în tradiția populară și la modul în care logosul național asociat lui Avram Iancu a fost configurat, în special în ultima parte a secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui următor. Autorii acestor articole sunt istorici binecunoscuți. Limitându-ne doar la câteva exemple: Gelu Neamțu semnează studiul „Avram Iancu – temperament revoluționar”, în care, pe baza surselor memorialistice, încearcă să pună un diagnostic „psiho-istoric” liderului moț. Ioachim Lazăr vorbește despre „Funerariile lui Avram Iancu și teama autorităților maghiare de amploarea mișcării naționale românești”, în care sunt exploatate surse noi cu privire la impactul episodului înmormântării. Nicolae Cordoș, în „Adevărul despre Fondul

Avram Iancu”, aduce de asemenea informație și o perspectivă nouă asupra destinului cunoscutei colecte publice organizate în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea și care ar fi trebuit să fie încununată de ridicarea unui monument care să celebreze memoria lui Avram Iancu. În fine, volumul se încheie cu un segment pe care îl considerăm ușor anacronic, un set de fotografii realizate în 2006, cu ocazia dezvelirii unui bust dedicat lui Iancu, fără detalii cu privire la respectivul eveniment și respectiva realizare. Oricum, segmentul în discuție este rupt de informația pe care o prezintă celelate conținuturi din cadrul volumului.

Tudor Roșu

Constantin Ardeleanu (ed.), *De la ciurma lui Caragea la holera balcanică. Epidemii, carantine și sănătate publică în Epoca modernă*, București, Ed. Humanitas, 2024, 422 p.

Pandemia din 2020-2021 a generat, în mod firesc, sub raport istoriografic, un interes sporit față de domeniul istoriei sociale a medicinei, în general, dar în special pe tema bolilor, epidemiilor, carantinării, sănătății publice, sistemelor sanitare etc., până atunci un domeniu oarecum de nișă, abordat de puțini cercetători. Astfel, volumul de față reușește să adune articolele a 13 cercetători, încadrați instituțional la prestigioase entități academice din București, Iași, Cluj-Napoca sau Chișinău, istorici și nu numai, nu toți având până acum preocupări strict pe teritoriul istoriei medicalizării și sănătății publice. Astfel, subiectul volumului a atras și contribuțiile unor istorici care s-au făcut remarcăți, în trecut, pentru cercetările în domeniul istoriei imaginarului, identității sociale, disciplinării sociale, culturii emoțiilor, istoriei culturii corpului etc., tematici diferite de cele abordate în paginile volumului curent, deși apropiate, complementare.

Ecartul temporal al informației cu care cercetătorii operează se limitează la veacul al XIX-lea și zorii celui de-al XX-lea, dar undele istoricității informației extind mult mai mult spectrul. Zăbovind doar asupra câtorva din

aceste studii ale volumului, să remarcăm că seria analizei o deschide titratul medic și istoric Octavian Buda, cu titlul „Martor la *Anno Pestis*, București, 1913 [...]”, în care este focalizată epidemia de ciumă bubonică din 1813, cea mai distructivă molimă de acest tip care a atins Bucureștii și sud-estul Europei, producând cel mai grav dezastru urban din epoca preindustrială. Salubritatea urbană nu era un imperativ pentru populația capitalei la acel moment, iar limitele evidente ale cunoștințelor medicale și științifice ale perioadei a favorizat, practic, răspândirea și efectele dezastruoase ale pandemiei. Contextual, autorul trece în revistă și alte epidemii, de la Ciuma lui Iustinian, la Moartea Neagră și până la ultima mare răbufnire a ciumei bubonice în Hong Kongul anului 1894. Autorul pune forța molimei din 1813 pe seama unui complex de factori ce țin de meteorologie, război și „țesutul textil al unui oraș de lemn”, oarecum neconvincător pentru cititorul actual, dar explicabil prin pauperitatea surselor cu care operează o astfel de analiză. De altfel, autorul atrage atenția asupra acestui fapt și atunci când baleiază prin istoricul ciumei în teritoriile românești, că sursele sunt nu doar puține, dar și cele existente sunt laconice și ambigue, generând de asemenea probleme de terminologie, asupra cărora nu vom insista aici. Oricum, epidemii majore au existat în 1718, 1738-1739, 1769-1770, ce pot fi relaționate facil cu războaiele, mai exact cu mobilitatea logistică de război. În fine, în partea a doua a lucrării, autorul se concentrează pe ciuma bubonică din 1813, așa-zisa „Ciuma lui Caragea”, ceva mai bine documentată. Se consideră chiar că molima și-a avut originatul în anturajul care l-a însoțit pe Ioan Vodă Caragea de la Istanbul la București, pentru înscăunarea sa ca domn fanariot. Vom reține, de asemenea, că măsurile anti-epidemice au fost diferențiate în funcție de statutul social sau etnic al bolnavilor, ceea ce, desigur, nu era o noutate. Măsurile de prevenție vizau izolarea, dezinfecția, curățarea, dar și instituția lazaretului, ce funcționa pe principiul carantinării, Vodă Caragea a luat măsuri din cele mai interesante, a instituit carantina, a închis porțile orașului, a dat ordin funcționarilor de a verifica fiecare casă, a ordonat spălarea banilor în oțet, a mărit numărul ciocliilor ș.a.m.d., toate în încercarea de combatere a epidemiei, însă, așa cum ne-am așteptat, fără succes. Evident, molima a reprezentat o traumă socială de proporții uriașe, cu 30.000 de decese înregistrate (numărul total poate să fi fost mult mai mare), o rată de supraviețuire nu mai mare de 20% și cu episoade desprinse parcă din cele mai groaznice *horror*-uri, dar care molimă, astăzi, la mai bine de două secole distanță, poate stârni chiar amuzamentul prin prisma naivității medicale. Nici mai mult, nici mai puțin, o sursă reprezentată de un raport al ciocliilor chiar menționează că „azi am adunat 15 morți, dar n-am îngropat decât 14 deoarece unul a fugit”. Altfel, *fake-news*-

urile evenimentului par foarte actuale, cu voci care au negat existența molimei până în ultimul moment.

Rămânem în zona ciumei lui Caragea și în cadrul următorului articol pe care volumul îl propune, cel semnat de Constanța Vintilă, care urmărește, de această dată, situația străinilor captivi în București în timpul epidemiei și complexa chestiune a traseului bunurilor celor decedați. Mai apoi, Andrei Emilciuc analizează expansiunea sanitară rusă după anexarea Basarabiei în 1812. Va fi vorba de cordonul sanitar instituit de Rusia de-a lungul frontierei sale de pe Prut, respectiv de pe Dunăre, generat nu numai din rațiuni de apărare în fața amenințărilor epidemice, ci și urmând obiective geopolitice și economice. În continuare, istoricul ieșean Sorin Grigoruță aduce sub lupă modalitățile de funcționare a carantinei de la Galați, în primii ani de după 1830, sub spectrul implementării Regulamentelor Organice, cu problemele legate de resursa umană calificată și insuficiența resurselor financiare. O temă complementară abordează Ștefan Petrescu, în articolul intitulat „Comitetul Carantinelor și controlul documentelor de călătorie în Țara Românească (1829-1854)”. Acest „comitet al carantinelor” a avut funcția și de poliție de frontieră, controlând mobilitatea și veghiind asupra siguranței publice. Vom lua contact cu informații interesante, cum ar fi, de exemplu, tipul documentelor necesare la trecerea graniței: pașaport, teșcherea, răvaș de drum sau document de liberă trecere, sau cu formatul „tacrirului”, interogatoriul de la frontieră. În următorul studiu, Virginia Blînda se apleacă asupra funcționalității lazaretelor dunărene în intervalul 1834-1840, în conetxtul social și politic al perioadei. Interesează modul de organizare al spațiului carnatinal, protocolul de primire al înalților oaspeți, dar și diferențele procedurale ponind de la statutul social.

Cu articolul Lidiei Trăușan-Matu ne situăm în deceniile de la mijlocul secolului al XIX-lea, iar subiectul devine influența epidemiilor de holeră asupra politicilor medico-sanitare din Moldova și Valahia. Istoricul Constantin Bărbulescu intră și mai adânc în analiza politicilor medico-sanitare, insistând asupra cadrului legislativ, de la Regulamentele Organice la normativele de dinaintea Primului Război Mondial, și punând interpretarea în cheia dihotomiei conservatorismului carantinist vs. liberalismul igienist. Aproximativ pe aceeași plajă tematică a epidemiilor de holeră, politicilor sanitare, dar și măsurilor administrative concrete, se plasează contribuțiile lui Silviei Marton, lui Simion Câlția și lui Constantin Ardeleanu. Mai apoi, articolul „*Incidentul Olga*. Politici caranatinale și relații româno-ruse la sfârșitul secolului al XIX-lea”, semnat de această dată de doi autori, Adrian-Bogdan Ceobanu și Constantin Ardeleanu, focalizează frontiera dunăreană în contextul epidemiei de holeră din 1892.

Atunci, autoritățile române au înăsprit măsurile de la portul Sulina, ceea ce a afectat circulația vapoarelor rusești între Odesa și porturile basarabene. În octombrie 1892, o canonieră românească a tras mai multe obuze către vaporul rusesc *Olga*, ce nu primise autorizația sanitară de a intra pe Dunăre. Incidentul a generat un important conflict diplomatic.

În fine, volumul se încheie cu studiul Ligiei Livadă-Cadeschi dedicat holerei din 1913, ce s-a răspândit rapid odată cu campania militară din Bulgaria din vara aceluși an și a făcut incomensurabil mai multe victime decât schimburile de focuri. Autoarea apelează la surse memorialistice, la rapoartele unor medici români, ce scot în evidență deficiențele majore ale organizării sanitare a României, insuficiența resurselor materiale și umane, centralizarea excesivă, lipsa de reacție rapidă, slaba informare și lipsa educației igienice, lipsa colaborării între armată și instituțiile civile, dar și prăpastia socială dintre elite și popor.

Așadar, volumul de față este unul extrem de bine încheiat tematic, cu studii solide, documentate, semnate de autori consacrați. Structura este relativ cronologică, de la ultimele epidemii la ciumă la epidemiile de holeră. Există, în general, un echilibru armonios între informația de bază, cea contextuală, vocea sursei, filtrul și sinteza autorilor. Notele critice sunt grupate la finalul volumului, ceea ce ușurează, cu siguranță, lectura, dar îngreunează efortul sistematizării informației pentru cercetătorul care dorește să parcurgă lucrarea cu pixul în mână.

Tudor Roșu

DRAGOȘ URȘU

Reeducare și represiune în comunism

O istorie politică a închisorii Aiud

CORINT
ISTORIE
AUTOTRANȘILAT

Dragoș Ursu, *Reeducare și represiune în comunism. O istorie politică a închisorii din Aiud*, Editura Corint, București, 2024.

În peisajul istoriografic românesc, problema represiunii comuniste este un subiect pe larg abordat și din mai multe perspective metodologice. Fie că se concentrează pe istoria unor locuri de detenție și de exterminare, fie pe destinul unor foști prizonieri politici, problematicii represiunii la începutul regimului comunist îi lipsesc, totuși, abordări locale, bine documentate, care să refacă, prin destinul unei închisori, nu doar istoria represiunii comuniste la

nivel local sau destinul victimelor sale, cât mai ales experiența încarcerării și a efectelor sale asupra la nivel individual, atât în perioada detenției, cât și după eliberare. Cartea lui Dragoș Ursu, *Reeducare și represiune în comunism. O istorie politică a închisorii din Aiud*, reprezintă o excepție în acest sens. Ea se distinge printr-o documentare temeinică și finețe analitică, introducând cititorul într-o perioadă dificilă din evoluția comunismului românesc, și anume perioada cuprinsă între 1959-1964.

La o primă vedere, subtitlul volumului induce în eroare pentru că volumul lui Dragoș Ursu este mult mai mult decât o istorie politică a penitenciarului Aiud. Este o istorie politică în măsura în care autorul radiografiază consecințele unor schimbări politice care, din păcate, readuceau în societatea românească un nou val de teroare și represiune în urma schimbărilor de la nivel înalt din Uniunea Sovietică și mai ales ca urmare a retragerii trupelor sovietice din România. Este o istorie politică și din perspectiva motivațiilor care au generat așa-numita reeducare târzie și care constituie subiectul cărții prezentate. Marea majoritate a deținuților de la Aiud și care vor experimenta reeducarea reprezentau pentru regim dușmanul ideologic suprem, adică erau membrii sau simpatizanți ai fostei Mișcări Legionare. Ei sunt foști legionari sau asimilați politic acestei categorii politice și a căror anihilare politică, morală și socială reprezenta pentru regimul comunist una din ultimele redute care trebuia distrusă în vederea subordonării întregii societăți românești. Este și o istorie politică în măsura în care autorul arată cum motivațiile autorităților în privința detenției (și a prigoanei) legionarilor s-au schimbat și cum diferitele fracturi în interiorul masei de deținuți legionari au fost motivate de raportarea diferită față de semnificației istoriei recente a Mișcării Legionare. Însă, așa cum am menționat mai sus, penitenciarul Aiud este pentru autor doar un pretext pentru a propune o foarte convingătoare analiză instituțională a structurilor represive comuniste de la nivel local, a modului în care ele funcționează și colaborează în organizarea și derularea reeducării. Este și o abordare, în egală măsură convingătoare, de istorie socială pentru că autorul analizează diversele dimensiuni cantitative ale vieții în detenție (numărul deținuților, rata mortalității, categorii sociale de deținuți, beneficiile colaborării), dar oferă și elemente relevante legate de reintegrarea socială și profesională a deținuților de la Aiud. Și, nu în ultimul rând, cartea propune o abordare din perspectiva istoriei culturale sau a noii istorii culturale, punând sub lupă viața cotidiană a deținuților, diferitele forme de colaborare dintre deținuți care depășeau opțiunile lor politice, redescoperirea religiei și rolul religiei în reconfigurarea identității personale a deținuților sau a foștilor deținuți, ori rolul creației literare în spațiul concentraționar. Un alt element, care de asemenea, se încadrează unei abordări de istorie culturală, este și modul în care Dragoș Ursu nuanțează și abordează curajos chestiunea colaborării cu regimul comunist în contextul detenției în penitenciarul Aiud,

trecând peste poziționări tranșante și simpliste care plasează deținuții în poziții clare și neconstatabile de victime și călăi. Prin urmare, autorul arată cum unii deținuți au acceptat relativ ușor colaborarea, aducându-și chiar o contribuție „creatoare” la derularea reeducării și cum colaborarea în închisoare era continuată sau nu după eliberare și cum ea nu a însemnat pentru cei implicați o eliberare de sub controlul strict al Securității.

În ceea ce privește sursele folosite, Dragoș Ursu s-a bazat în reconstituirea multifacțată a procesului reeducării și a consecințelor sale la nivel individual pe o mare diversitate de surse arhivistice, în special fondurile deținute de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității din București, presă și memorialistică. Ceea ce merită evidențiat este raportarea critică și discuția extinsă pe care autorul o face surselor, poziționându-se critic față de ele, față de conținutul, dar mai ales de interpretările lor asupra evenimentelor înregistrate de ele. El nu cade în capcana de a reda interpretarea pe care o dau sursele oficiale evenimentelor descrise și trece dincolo de firul narativ al scrierilor memorialistice, interpretând și căutând să înțeleagă sensul unor raportări distincte, contradictorii ale foștilor deținuți de la Aiud. Prin urmare, pentru Dragoș Ursu, documentele fostei Securități nu sunt, așa cum menționat Katherine Verdery, un depozitar al adevărului absolut, ci un loc în care „vocile și puncte de vedere multiple” sunt reduse la „o singură interpretare dominantă”, care plasează destine, intervine direct și reinterpretează cotidianul deținuților în cheia activității legionare. Ceea ce face autorul este să descompună această realitate discursivă a Securității, să fie conștient de ea în momentul analizei și să arate cum o asemenea citire a activității deținuților a influențat continuarea supravegherii lor de către temuta Securitate. În egală măsură, analiza de presă (*Glasul patriei*) și a memorialisticii surprind o grijă similară de a se plasa critic, trecând dincolo de auto-disculpările individuale sau poziționările și (ori) interpretările retroactive privind evenimentele relatate.

Reluând acum firul narativ al lucrării, capitolul 1 prezintă într-o suită cronologică de trei etape distincte (1941-1944, 1944-1948, 1948-1958) istoria penitenciarului Aiud, arătând locul privilegiat al acestei închisori în punerea în aplicare a represiunii motivate politic de către regimurile dictatoriale ale României și care a avut ca țintă principală legionarii, dar și membrii elitei politice. Autorul detaliază aspectele cantitative ale detenției, arătând cum schimbările de regim și schimbarea priorităților lor au restructurat nu doar modul de funcționare a penitenciarului, cât mai ales aplicarea politicilor și măsurilor represive. Autorul coboară inspirat nivelul de analiză la nivelul micro, dezvăluind o intensă activitate de organizare, inclusiv politică, a deținuților (mai ales a celor legionari), dar și conflicte personale sau dictate de poziționări diferite în ceea ce privește activitatea Mișcării Legionare și a liderilor săi în anii 1930 și începutul anilor 1940.

Acest prim capitol este o excelentă introducere pentru cel de al doilea, care analizează din multiple perspective (instituțională, organizațională, a vieții cotidiene cu toate valențele sale-condiții de detenție, solidaritate pentru supraviețuire, forme de rezistență, viață culturală) derularea reeducării în cadrul penitenciarului Aiud. Aspectele politice sunt evidențiate pregnant, autorul identificând motivații politice ale constituirii structurii Securității special create pentru procesul reeducării, Grupul Operativ Aiud, și care au ghidat funcționarea ei (destrămarea așa-zisei organizații legionare prin reeducare). Când analiza trece dincolo de aspectul politic și instituțional, ea descrie o lume sumbră și sinistă, unde necesitatea supraviețuirii fizice, psihice, presiunile făcute din partea conducerii penitenciarului, posibilele avantaje materiale imediate sau de perspectivă au împins deținuții spre poziții de colaborare deplină, parțială sau, din contră, au dat naștere unor forme de opoziție la nivel individual, de solidaritate pentru supraviețuire fizică și morală sau care au stimulat dezbaterile politice sau actele literare capabile să sudeze moral și să întărească credința deținuților în idealul lor politic și religios. O altă parte consistentă a acestui capitol se concentrează pe implicarea mai mult sau mai puțin benevolă a unor deținuți legionari în pregătirea și derularea reeducării. Aici, analiza se concentrează asupra modului în care Securitatea a creat așa-numitul „comandament legionar” pentru a-și legitima propria activitate, dar și asupra efectului demoralizator al auto-demascărilor unor lideri legionari pentru marea masă a deținuților. Refuzul reeducării, reliefat prin zece studii de caz, oferă o imagine complexă a motivațiilor personale și arată cum presiunea, nesiguranța, debusolarea morală au consolidat trăirile religioase și manifestările religioase, dar au și dat naștere unor forme hibride de religiozitate legionară, care îmbina credința ortodoxă cu un cult al eroilor legionari. Studiile de caz sunt bine alese și relevante, ele conțin și elemente biografice esențiale care explică modul divers și contradictoriu al raportării individuale față de reeducare.

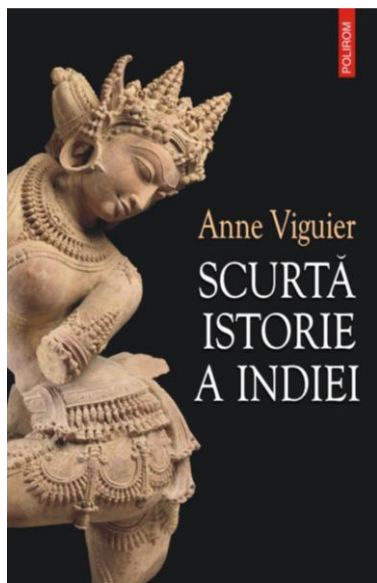
Următorul capitol analizează destinul post carceral al unora dintre foștii deținuți de la Aiud. Dragoș Ursu propune o interesantă tipologie pentru a surprinde complexitatea raportării regimului față de foștii deținuți, dar și a acestora față de regim, după grațierea lor în 1964. În timp ce unii intelectuali cu simpatii legionare au acceptat compromisul politic, publicând în *Glasul patriei* , o revistă de propagandă externă a regimului, alții au acceptat, în diferite grade, colaborarea cu Securitatea sau au respins-o. În toate aceste cazuri, Dragoș Ursu demonstrează cum eticheta legionară creată și impusă lor de către Securitate din perioada detenției a rămas argumentul central al ținerii lor sub supraveghere de către aceeași Securitate.

Ultimul capitol abordează problematica reeducării din perspectiva memorialisticii, de dinainte de decembrie 1989 și după acest moment. Autorul subliniază modul în care schimbarea de regim a restructurat narațiunea

memorială despre experiența reeducării, dar și raportările diverse ale foștilor deținuți privind reeducarea, care mergeau de la menționarea scopului său primar, acela de a distruge omul, la o confruntare maniheistă între binele legionar și răul comunist și până la negarea caracterul represiv al detenției. În acest ultim punct, memorialistica foștilor deținuți se întâlnește cu cea a reprezentanților regimului, în încercare eșuată de a disculpare morală individuală și colectivă a regimului.

Prin urmare, volumul este o încercare reușită de abordare a unui subiect dificil, acela al represiunii comuniste derulate în cadrul penitenciarului de la Aiud, într-o perioadă politică dificilă. Lucrarea se distinge printr-o excelență documentare și acribie, care îmbină în mod reușit analiza instituțională cu abordarea represiunii la nivel individual, în timpul și mai ales după eliberarea din detenție. Volumul lui Dragoș Ursu nu este o lectură ușoară, dar este o lectură necesară pentru toți cei interesați, specialiști și publicul larg, de subiectul istoriei comunismului, dar mai ales a fenomenului concentraționar.

Manuela Marin

Anne Viguiet, *Scurtă istorie a Indiei: De la țara celor o mie de zei la putere mondială*, trad. de Nicolae Constantinescu, Iași, Polirom, 2024, 278 p.

Întrebarea cu care începe cartea de față, „Ce este India?”, este pusă de mulți oameni care doresc să afle câte ceva despre această țară atât de îndepărtată. Se știe că India este o țară imensă, plină de contraste, cu credințe și religii diverse, dar, mai ales, cu o istorie bogată, care se întinde pe mii de ani.

Volumul de față își propune să ofere cititorului o imagine de ansamblu asupra câtorva episoade din istoria subcontinentului indian. Să cuprinzi întreaga istorie a Indiei în câteva pagini este un lucru imposibil, de aceea titlul cărții, „Scurtă istorie a Indiei”, a fost ales

întocmai pentru a dezvălui cititorului, încă de la început, că vor fi descrise doar anumite evenimente din istorie, care au fost considerate de autor esențiale pentru înțelegerea trecutului poporului indian.

Cartea, cu titlul original *Brève Histoire de l'Inde: Du Pays des Mille Dieux à la puissance mondiale*, a apărut prima dată la Paris, în anul 2023. În

anul următor a fost tradusă de Nicolae Constantinescu și publicată la Editura Polirom.

Referitor la structură, aceasta este împărțită în șapte capitole, în care se expun principalele momente ordonate într-un mod cronologic-istoric, întinzându-se din perioada paleoliticului asiatic până în prezent. Aferent fiecărui capitol, autoarea a inserat o scurtă cronologie, la începutul capitolului, și lista bibliografică, la sfârșitul acestuia.

Pentru redactarea acestei cărți, autoarea a utilizat o selecție de lucrări disponibile, majoritatea scrise în limba franceză: *Histoire des Inde* (Michael Angot, 2017), *Une histoire de l'Inde* (Eric Meyer, 2019), *Dictionnaire de l'Inde* (Catherine Clémentin-Ojha, 2009), *L'idée de l'Inde* (Sunil Khilnani, 2005), *Leçons indiennes. Itinéraires d'un historien* (Sanjay Subrahmanyam, 2015).

Autoarea cărții, Anne Viguiet, este profesor de istorie, predând istoria culturală și politică a Indiei, identitățile regionale, istoria urbană a Indiei și istoriografia Asiei de Sud. În prezent, este conferențiar la *Institut national des langues et civilisations orientales (INALCO)*, unde conduce departamentul „Asia de Sud și Himalaya”, și cercetătoare la *Centre d'études en sciences sociales sur les mondes africains, américains et asiatiques (CESSMA)*. A scris mai multe articole și lucrări de specialitate, ce o plasează pe o poziție onorabilă în bibliografia tematicilor enunțate mai sus, dintre care amintim: *An Improbable Reconstruction, the Transformation of Madurai, 1837-1847* (apărut în 2011); *S'appropriier le territoire. Les circulations collectives dans les villes d'Inde du Sud au XIXe siècle* (2012); *Historiographies d'ailleurs. Comment écrit-on l'histoire en dehors du monde occidental?* (2014); *Ville et fleuve en Asie du Sud. Regards croisés* (2016); *Encyclopédie des historiographies. Afrique, Amériques, Asies* (vol. I, 2020); *(Ré)appropriations des savoirs. Acteurs, territoires, processus, enjeux* (2021); *D'autres histoires du monde* (2023).

„Introducerea” volumului de față prezintă sursele aflate la dispoziție pentru cunoașterea Indiei antice: puține documente arhivate, o literatură bogată despre credințele, ritualurile și sistemul filosofic al Indiei antice și inscripții gravate în piatră.

Capitolul I aduce în prim-plan întâlnirea dravidienilor, poporul de baștină, cu indo-arieni, sosiți în zonă în jurul anului 1.500 î. Hr., eveniment care a dus la nașterea civilizației indiene. Conform tezelor cvasi-recunoscute, ceea ce este astăzi India se datorează valurilor de populare și a cuceritorilor care s-au perindat pe subcontinent de-a lungul timpului: perși, sciți, parși, huni și arabi. Toți aceștia au lăsat elemente din propria cultură care au fost asimilate de populația existentă, fapt ce a dus la recompunerea civilizației indiene în mod constant. În concluzie, autoarea afirmă că „această istorie complexă nu poate fi trecută sub tăcere, chiar dacă expunerea de aici se dorește a fi scurtă. Căci a concepe o expunere unitară a trecutului Indiei este un mare risc. (p. 33)”.

În următorul capitol, trecem la definirea termenilor de budism, jainism, schimburi comerciale și societate egalitară, raportându-i la impactul și rolul asupra culturii și tradiției indiene. Textul oferă tabloul unei Indii fascinante, creată din mai multe culturi și credințe, care cunoștea bazele comerțului încă din timpuri vechi. Din cauza lipsei surselor, nu se poate urmări detaliat evoluția politică regională, dar se poate realiza o descriere sumară, cu regate, imperii și invazii care au contribuit la scrierea istoriei medievale indiene. De-a lungul perioadei medievale, conducătorii imperiilor nu s-au aventurat în cucerirea teritoriilor îndepărtate, dar au fost invadati de alte popoare, care și-au lăsat amprenta asupra tradiției, culturii, religiei și credințelor. În capitolele III și IV, Anne Viguier încearcă să surprindă impactul pe care cuceritorii musulmani l-au avut asupra situației economice, politice și culturale. Imperiul Mogul, ce domina aproape întreaga Indie, a lăsat o arhitectură bogată, a răspândit credința islamică, dar, cu timpul, s-au indianizat atât poporul, cât și religia, idee susținută de autoare: „Dar, indianizându-se, religia musulmană [...] a admis deosebiri sociale care semănau cu niște noi ierarhii de caste”.

Situația economică internă, la care a contribuit și modul de guvernare a imperiilor străine, a atras alt popor dominant, venit de data aceasta de mai departe: Rajul britanic. Treptat, civilizația indiană a căzut pradă Imperiului Britanic, începând cu prezența în zonă a East India Company și terminând abia în 1947, când India și-a câștigat independența. Acestei perioade, autoarea dedică un întreg capitol. Obținerea independenței și împărțirea subcontinentului au avut efecte dezastruoase asupra poporului indian, care au putut fi rezumate într-un singur paragraf: „împărțirea a provocat un exod de aproape 14 milioane de persoane, cel mai mare din istorie. Numărul de morți și de răniți, de femei violat n-a putut fi stabilit până în ziua de azi. (p. 196)”. Deși istoricii britanici definesc perioada ca una modernă, stabilă economic și orientată spre dezvoltare, Anne Viguier s-a folosit de situația precară de la sate și analfabetismul în creștere pentru a-și argumenta ideea că Rajul a lăsat în urmă „o moștenire otrăvită”.

Capitolul al VI-lea oferă o perspectivă nouă asupra istoriei recente a Indiei, prin prisma instituțiilor politice, a partidelor politice - care au politizat castele - și a politicii externe, caracterizată ca „multipolară”. În acea perioadă, India a purtat războaie cu Pakistan și China, era membră a Mișcării de Nealinie și urmărea să se „vindece” economic. De aceea, s-a observat o apropiere atât față de U.R.S.S., cât și de S.U.A., India fiind „o democrație fragilă în căutarea unui rol mondial”, conform titlului acestui capitol. Avem de-a face cu una dintre puținele lucrări care abordează istoria politică a subcontinentului într-un mod critic. În câteva pagini, autoarea prezintă ascensiunea prim-ministrului Narendra Modi, care a preluat mandatul în 2014 și care continuă să fie în funcție. Îl numește „împăratul hindușilor (p. 232), rezultat al unei

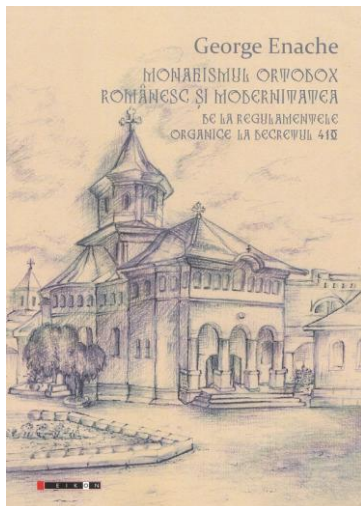
organizații naționaliste hinduse, Rashtriya Swayamsevak Sangh (RSS), menționează câteva momente nefaste din timpul domniei sale și descrie perioada de după anul 2019 similar cu modul în care istoricii descriu îndeobște perioada comunistă: „Din 2019, deriva autocratică a Indiei s-a accentuat. Presiunile asupra societății civile au devenit din ce în ce mai amenințătoare, cu arestarea unor activiști, jurnaliști și chiar profesori acuzați de comportament *antinațional* fiindcă criticaseră guvernul [...]. O adevărată cenzură a mass-mediei a limitat din ce în ce mai mult libertatea de exprimare. Puterile opuse autorității au fost șubrežite. Lumea academică a fost constrânsă să se supună. În școli, ședințele de yoga, lectura epopeilor hinduse, o rescriere completă a istoriei le-a fost impusă copiilor”. (p. 235-236). India contemporană se remarcă și prin diaspora ei uriașă, în 2019 identificându-se 28 de milioane de persoane care au părăsit țara. Diaspora este considerată un releu în domeniul geostrategic, politic și economic, care va ajuta India să ajungă la statutul de superputere.

Ultimul capitol este scris în loc de concluzie. Situația economică actuală este descrisă ca „rezultatul celor 70 de ani de eforturi de după colonizare”. Începând cu anii 2000, India este recunoscută ca țara care importă cel mai mare număr de arme, pe plan mondial. De asemenea, a devenit tot mai interesantă pentru publicul larg datorită difuzării învățaturii yoga, a industriei cinematografice (Bollywood), iar nume precum Rabindranath Tagore, Arundathi Roy sau Salman Rushdie ne duc cu gândul la bogăția literaturii indiene.

Întrebarea care rămâne în mintea cititorului după ce termină de parcurs cartea este dacă India poate trece de la „țara celor o mie de zei” la o putere mondială în următorii ani, luând în considerare istoria sa tumultuoasă și situația internațională actuală. Căci, după cum concluzionează Anne Viguier: „India îi fascinează pe unii care se reîntorc neconținut la ea, dar îi sperie pe cei mai mulți: prea complexă, prea diversă, prea religioasă și, astăzi, prea intolerantă? Întreaga Europă, cu multilingvismul ei, cu federalismul ei nedus până la capăt, cu idealul ei umanist, ar trebui să dialogheze cu India și să construiască punți, relații, atât economice, cât și culturale”. (p. 269-270).

Concisă și la subiect, cartea *Scurtă istorie a Indiei: De la țara celor o mie de zei la putere mondială*, alături de cea a lui Mihai Martiș (*De la Bharata la Gandhi*, 1987) și a lui Hermann Kulke (*A history of India*, 1990) se înscrie pe lista cărților care trebuie citite pentru a dobândi un bagaj tot mai necesar de cunoștințe minime despre zona asiatică. Parcurgând cartea - scrisă într-un limbaj accesibil oricui - cititorul descoperă informații neștiute despre ceea ce a fost și ceea ce a devenit subcontinentul indian.

Alexandra-Iulia Nuc-Roșu

George Enache, *Monahismul ortodox românesc și modernitatea: de la Regulamentele Organice la Decretul 410*, București, Eikon, 2024, 221 p.

În anul 2024, la editura bucureșteană Eikon a apărut un nou volum al istoricului George Enache, care analizează, din perspectivă istorică, evoluția instituțional-legislativă a monahismului în secolele XIX-XX, urmărind relația monahismului cu modernitatea, în dublu sens: pe de o parte, modul cum puterea politică încearcă să disciplineze și controleze monahismul și, pe de altă parte, cum mănăstirile se adaptează la noile realități politico-culturale:

nevoia justificării sociale, adaptările economice, căutările teologice.

Volumul se încadrează în cercetările profesorului George Enache dedicate istoriei Bisericii în modernitate, cu aplecare mai ales asupra secolului XX. De altfel, George Enache este un istoric consacrat al temei, volumul său – *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, București, Nemira, 2005 - , în care analizează, cu instrumentele interdisciplinarității, relația Stat-Biserică în secolul XX, fiind un reper în istoriografia subiectului.

De asemenea, tema monahismului este un șantier de cercetare deschis de lucrări anterioare, precum cele semnate împreună cu istoricul Adrian-Nicolae Petcu: *Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50*, Galați, Partener, 2009 și *Părintele Arsenie Boca în atenția poliției politice din România*, Galați, Partener, 2009.

Volumul este structurat în patru părți, autorul reușind să îmbine analiza instituțional-legislativă cu instrumentele antropologiei istorice: 1) Perioada Regulamentelor Organice (1830-1860); 2) Monahismul sub efectul legislației adoptate sub regimul lui Alexandru Ioan Cuza (1860–sfârșitul secolului al XIX-lea), care cuprinde trei sub-etape: a) etapa de adoptare a legislației cu privire la secularizare și reglementare a schimei monahale, cu consecințele imediate (1860-1873); b) încercări de reorganizare a monahismului (1873–sfârșitul secolului al XIX-lea); c) începerea dezbaterii intelectuale și stabilirea direcțiilor de renaștere a monahismului (începutului secolului XX); 3) Renașterea monahismului în perioada 1918-1947 sub cvadruplu comandament: spiritual, cultural, filantropic și misionar, având ca țintă crearea unei „armate negre” a călugărilor, care să slujească nevoilor Bisericii; 4) Monahismul în perioada comunistă, cu trei sub-etape: a) restructurarea monahismului prin „închiderea” monahilor în mănăstiri (1948-1959); b) adoptarea decretului 419/1959 și

consecințele sale (1959-1964); c) încercarea de revenire a monahismului și legitimarea prezenței sale în societate prin considerente istorice, culturale și naționale (1965-1989).

Întâi de toate, marele merit al volumului este faptul că încadrează evoluția monahismului în contextul larg al impactului pe care modernitatea l-a avut asupra Bisericii Ortodoxe, o relație plină de tensiuni, mai ales în secolul al XIX-lea. În spațiul extra-carpatic (Moldova și Țara Românească), evoluția elanului modernizator, în prima parte a veacului, este influențată de negocierea permanentă dintre elita politică autohtonă și puterile suzerană (Imperiul Otoman) și protectoare (Rusia țaristă). De altfel, primul impuls modernizator vine odată cu Regulamentele Organice, prin care Rusia țaristă a încercat să-și impună dominația sa asupra Principatelor. Deși până la domnia reformatoare a lui Cuza, prevederile regulamentelor au cunoscut diferite adaptări și reevaluări, mai ales după revoluțiile din 1848, structura constituțională creată de Kiseleff a reprezentat cadrul dezvoltării primei modernități românești.

În ceea ce privește monahismul, la începuturile modernității, în relație cu puterea politică, acesta întindea câteva provocări: întâi de toate, erau tensiunile legate de jurisdicția mănăstirilor „închinată”, acele așezăminte a căror administrare fusese acordată, de-a lungul secolelor, de domnitorii și boierii români patriarhiilor istorice (Constantinopol, Ierusalim, Alexandria), aflate sub povara stăpânirii otomane, sau mănăstirilor din Athos sau de pe muntele Sinai. În al doilea rând, în cazul mănăstirilor „pământene” avem de-a face cu moștenirea diferitelor autonomii locale, statuate în testamentele ctitorilor. Împreună, aceste moșteniri, izvorâte din tradițiile (post)medievale, confereau mănăstirilor o putere economică și influență politică semnificative, care intrau în coliziune cu nevoia statutului modern de reglementa și disciplina societatea.

Tocmai de aceea, principalele măsuri ale domniilor regulamentare referitoare la monahism au vizat tocmai limitarea puterii economice și politice a mănăstirilor, măsuri ce acopereau, uneori, nevoia statului de finanțare a cheltuielilor publice. Un astfel de exemplu vine de la domnitorul moldovean Mihail Sturza, care a impus mănăstirilor finanțarea activităților filantropice și educaționale, în schimbul păstrării autonomiei interne.

În ceea ce privește organizarea monahismului, puterea politică a fost interesată de promovarea modului de viață cenobitic (viețuirea în comun) al călugărilor, tocmai pentru a putea controla mai eficient activitatea comunităților monahale, consolidând totodată și autoritatea canonică a episcopilor asupra mănăstirilor.

Mai mult decât de analizarea acțiunilor legislative/instituționale ale puterii politice, George Enache se preocupă de creionarea matricei intelectuale care a animat viziunea politicii religioase a generației pașoptiste, reușind astfel să explice eșafodajul ideologic care a stat la baza deciziilor privitoare la Biserică, în

general, și la monahism în special. Relevante în acest sens sunt scrierile principesei Elena Ghica, cunoscută literar sub pseudonimul Dora d'Istria, care pictează monahismul în culori sumbre, proiectând asupra călugărilor imaginea unor „paraziți ai credinței”, care au deturnat sensurile primare ale creștinismului, pe care-l dorea activ social, reproșând monahilor tocmai retragerea din lume.

Această paradigmă culturală, implicit anti-clericală, care a animat întreaga generație pașoptistă, a obligat monahismul la replieri identitare, care s-au tradus printr-un efort al călugărilor și mănăstirilor de a-și justifica utilitatea publică (prin acțiuni filantropice, educaționale, culturale), imperativ care a caracterizat întreaga modernitate.

Tributare acestei viziuni pașoptiste, reformele lui Cuza, în plan bisericesc, au afectat semnificativ viața Bisericii. Dincolo de măsura necesară a secularizării averilor mănăstirilor închinată (un stat modern nu poate accepta o jurisdicție străină asupra instituțiilor/comunităților interne), politica lui Cuza a vizat însă controlul total asupra vieții Bisericii: în plan economic, prin „Casa Bisericii”, acea instituție creată pentru a reglementa bugetul Bisericii, și, în plan politic, prin Ministerul Cultelor, care răspundea de controlul asupra activității curente a Bisericii (politica de personal, politica educațională, disciplina canonică). În plan monahal, deciziile lui Cuza, inspirate din viziunea Dorei d'Istria, au prefigurat, în formă și în fond, măsurile luate de comuniști un secol mai târziu. Astfel, prin „Decretul organic privind regularea schimei monahale” (noiembrie 1864), Cuza impunea o limită de vârstă restrictivă pentru intrarea în monahism (60 de ani pentru bărbați, 50 de ani pentru femei), alături de faptul că monahii(le) trebuiau să renunțe la pensie. Pentru Cuza, mănăstirile erau văzute, mai degrabă, ca niște ospicii/azile, dedicate vârstnicilor și bolnavilor, care nu mai erau activi în societate.

George Enache surprinde excelent în volumul său impactul acestor decizii asupra vieții monahale. Afectate puternic de măsurile lui Cuza, mănăstirile au suferit puternic în a doua parte a secolului al XIX-lea, iar abia începând cu secolul XX și, mai ales, din perioada interbelică, viața monahală începe să-și revină.

În privința încercărilor de renaștere a vieții monahale, de la începutul secolului XX, George Enache analizează într-o manieră comparată diferitele proiecte și reflecții ale teologilor (episcopi, preoți, profesori) asupra rosturilor monahismului, impunându-se în această galerie figuri precum Iuliu Scriban, Visarion Puiu, Vartolomeu Stănescu, Nicodim Munteanu, Efrem Enăcescu, Tit Sîmedrea, Nicolae Bălan sau Dionisie Udișteanu. Alături de proiectele referitoare la organizarea propriu-zisă a mănăstirilor, dezbaterile vizează deopotrivă sensul vieții monahale (modelele de căutare spirituală pentru călugări), cât și rostul public – misionar, cultural și filantropic – al călugărilor în societate. În acest proces de redefinire, cu toții (cei care reflectează asupra

destinului monahismului) subliniază importanța formării educaționale a monahilor, cu scopul transformării acestora într-o resursă umană valoroasă pentru Biserică. Relevantă în acest sens este înființarea seminariilor monahale de la mănăstirile Neamț și Cernica.

În ultima parte a lucrării, George Enache analizează schimbările aduse de instaurarea comunismului în viața monahală, politica religioasă a comuniștilor români amintind de elanul anti-clerical pașoptist, căruia i s-a adăugat capacitatea administrativă și informativă (prin Securitate) a noului regim. Obligate să supraviețuiască în acest climat potrivnic, mănăstirile și-au dezvoltat capacități productive (cooperative meșteșugărești), care aveau un dublu-scop: să consolideze un buget de supraviețuire și, mai ales, să demonstreze regimului că monahii muncesc și nu sunt „paraziți social”. De asemenea, George Enache surprinde în volumul său situația critică a vieții monahale după decretul de desființare parțială din 1959, respectiv încercările Bisericii de revigorare a monahismului, începând cu anii 70, în contextul recalibrării naționaliste a regimului Ceaușescu, când patrimoniul istoric al mănăstirilor (Neamț, Cozia, Putna etc.) reclama o legitimare publică în domeniul turismului cultural.

În concluzie, volumul lui George Enache se constituie într-o sinteză binevenită a evoluției monahismului ortodox în modernitate, reprezentând, deopotrivă, o piesă importantă în tabloul înțelegerii istoriei Bisericii Ortodoxe în veacurile XIX și XX.

Dragoș Ursu

